

AVARSKÁ PROBLEMATIKA

Pavel P o u c h a , Praha

Avarská problematika týká se, je-li uvažována jako téma vztahů historicko-politických a kulturně-jazykových mezi Východem a Západem (při čemž Východem se myslí dosah kultury starobylé Číny a Vnitřní Asie a Západem dosah kultury Středočí do Eurasie a přilehlé části Balkánského poloostrova), jak historie tzv. období stěhování národů, expanze altajskými jazyky mluvících národů do Eurasie a do Evropy, přicházejícími přes severní Černomoří z Vnitřní Asie a z území nynější Číny, tak šíření se Germánů a Slovanů na jih a na západ od jejich dřívějších sídel, jakož i nese s sebou zároveň téma posouzení šíře a hloubky vlivů kulturních, politické organizace nově vznikajících v té době moravských útvarů a s tím spojených vlivů spadajících do oboru jazykových vztahů východo-západních. Jsou to témata obsáhlá a častěji v historii bývá o nich se týkající již dotýkána, avšak je třeba k nim se znovu a znovu vracet, neboť s prohloubením znalostí o jazyce východních jazyků a literatur je možno dojíti přesnějších výsledků a tedy i upřesnit závěry.

Jednotlivé otázky patrně budou nás zajímat asi v tomto pořadí: 1. Avari v Asii a v Evropě, tj. je-li možno spojit historii národu a státu, který v čínských annálech se jmenuje Zou-žan nebo Žu-čou-žan s národem, který u evropských historiků se jmenuje Avari, a zkusit toto spojení jde, chronologicky, etnicky, civilizačně, jazykově. Historie Avarů v Evropě. Význam spojení Avarů a Slovanů i Germánů pro historii Balkánu a Střední Evropy i Východofínské říše. Avari a jiná příbuzná kmenová a rodová ve východní Evropě a na Balkáně. Avari a Velkomoravská říše. Avarská jména, tituly a zvyky u československých Slovanů. Avari a Slovanství. Konec Avarů.

V Evropě je známo jméno Avar šířeji teprve od doby příchodu Avarů na hranice Východofínské říše, ale zdá, že toto jméno bylo známo již v době Klaudia Ptolemaia (II.stol.n.l.), a to ve formě Obaris, a bylo lokalizováno v místech, kde bychom je podle jiných zpráv (čínské) mohli tožnime-li je s Zuan-Zuany asi lokalizovali. V Asii toto jméno Zuan a jsou jmenování hned vedle Purum "Východní Řím" ve větším naplavené KÜl-eginově v Chošo-Cajdamu v Mongolsku z poč.8.stol.n.l. Je to jméno nymon domácí a má tureckou etymologii, kdežto jméno avarského chaganu, působícího na Balkáně, má etymologii mongolskou, ačkoli též do určité míry skou.^{1/} V čínských letopisech se evropská Avari nazývají Zuan-Zuan

(je to čínská přezdívka a znamená jakýsi nepříjemný a nepokojný hmyz, jakým se tyto stále čínskou hranicí i jiné své turecké sousedy napadající kočovníci Číňanům jevíli^{2/}), chovají se zcela stejně jako evropští Avari, mají, pokud zatím lze soudit, původně osobní jména etymologizovatelná z mongolštiny^{3/}, známe jejich historii až do doby, kdy z čínských historických zápisů^{4/}, tedy z let 391 - 556 n.l., mizí, a známe i příčinu, proč tomu tak je a kam odcházejí, totiž částečně se stávají poddanými Číny, částečně odkočovávají dále na západ do stepí Eurasie. R. 558 císař Justinian použil Avarů k ochraně dunajské hranice od "barberských vpádů" (patrně Slovanů a Prótobulharů, kteří náleželi též k turecké jazykové skupině) za roční výplatu peněžní daně (dělalo se to stejně v Číně jako v Byzanci). Doba potřebná k překočování od hranic Číny (sídliili tehdy patrně v Dzúngarsku, nyn. sev. Sin-ťiang) do východní Evropy je příslušná časově, poučí nás o tom paralela: cesta Mandžura Tulišena, který z pověření čínského císaře Kchang-hsia cestoval ke kalmyckému chánu Ajukovi z Pekingu přes Mongolsko a Sibiř na Volhu, trvalo sem a tam tři roky (1712-1715)^{5/}. S kontinuací historie Žuan-žuanů - Avarů je to podobné jako s kontinuací historie Hsiung-ňuů - Hunů a tato je stejně historicky, kulturně-historicky, jazykově oprávněná a obecně přijatá i s míněním, že evropští Avari podobně jako evropští Hunové (a ovšem původně i asijsí Žuan-žuaní a Hsiung-ňuové) byli avazem kmenů a že tudíž lze očekávat také jisté jazykové míšení.^{6/} A poněvadž tyto vnitrosiatsí kočovníci žili dlouhou dobu ve styku s vysokou kulturou staré Číny, která poněmáhlu je do sebe vstřebávala, je možno očekávat, a bude zde též dokázáno, že přinesli s sebou do Evropy i vztahy k Číně

Historie Avarů v Evropě je dokonale známa a můžeme ji sledovat od r.558 se stálými nájezdy na území Byzance až k Cařihradu, jejich spojení s nepřáteli Byzance Peršany. vpádem do Durynska r.662, až do zlomení jejich moci Karlem Velikým mezi r. 788-796. Slovan Svatopluk vládl i v Pannonii, jeho říše začleňovala v sebe vedle Slovanů i Avary a podle mínění některých historiků prostě nahradila bývalou avarskou říši, zničenou Franky.^{7/} Avari jsou v historii tehdejšího Balkánu často, a to těsně spojování s šířením se Slovanů, což je patrné z ruských, byzantských i latinských kronik, ale má své oprávnění jen do jisté míry, neboť Slované se šířili ze svých původních sídel patrně již dříve a dokonce dále, než až kam dospěli jako pomocné vojsko Avarů.^{8/} Z evropských zpráv je známo o společenském zřízení Avarů, při čemž m.j. je zajímavé, že číslo "9" tu hraje důležitou roli jako u Mongolů a tak m.j. pomáhá určit

příslušnost evropských Avarů k mongolskému způsobu myšlení (které je jiné než staroturecké).^{9/} Zpráva o "mučecích" slovanských Dulebů (kmen v Rusku, příbuzný českým Doudlebům), je v souladu se zprávami o chování se Mongolů v některých případech, zprávy Theofylakta Simokatty o bojování Slovana Ardagasta na straně Avarů svědčí zase o souladu a spolupráci v boji s Byzantinci.^{10/} Také náboženství=šamanismus je u evropských Avarů stejné jako u Mongolů a zachované jméno vrchního šamana Avarů je dobře mongolské,^{11/} nikoli staroturecké. Avari bojovali stejným způsobem jako později do Evropy přišedší Mongolové doby Čingischánovy a měli tedy svým způsobem vojenskou převahu nad evropským způsobem boje.^{12/} Jako Slovany spolupracovali s Avary i Germáni, je na př. znám dopis církevního hodnostáře, sdělujícího, že královna Brunhilda a král Theuderich si pozvali na krále Theudeberta "nejdivočejší ze všech národů Avarů".^{13/} Příbuznost Zuan-Zuanů (=asijských Avarů) s Mongoly doby Čingischánovy se mi zdá potvrzena ještě také faktem, že poslední vládce Zuan-Zuanů Anachuan (Anoguj, Anaguj, tj. patrně A= praefix cti-hodnosti jako ve jméně Ašine k mong. činua, šono "ctihodný vlk", nogoj k mong. nogaj "pes") je nazýván též Ki, což je přízvisko otce Čingischána-Temüdjina ve znění Kijaŋ a odpovídá řec. Chión.^{14/}

Po zničení říše Avarů v Pannonii stala se říše Svatoplukova sousedkou říše Bulharů, kde vládnoucí vrstvou byly rody prótobulharské turkojazyčných Bolgarů, které r.679 překročily Dunaj, později se rody Pró-tobulharů smísily se Slovy. Tehdejší evropští spisovatelé je pokládají (a právě^{15/}) za příbuzné Avarů a Chazarů^{16/}. Kdežto tito zakladatelé starobulharského státu jsou turkojazyční zcela jednoznačně, Avari náleželi k altajským kmenům mongolojazyčným.

Při takovém těsném a několik století trvajícím soužití Avarů se Slovy mělo by se toto soužití projevit také kulturně (zde má slovo archeologie a věda o historii kulturních vlivů západovýchodních^{17/}, které to prokázaly) a jazykově. O tzv. turkotatarských slovech v češtině jsou jisté pochybnosti a výklad je dosti nejistý (neboť se často nerozezná slovo turecké od mongolského a turecké může opět být chronologicky různého původu, tj. hunského, avarského, osmansko-tureckého)^{18/}, ale přece je tu několik slov, kde je avarský vliv nesporný. Tak je kníže Mojmir nazýván tutanus, což je jeden z mnoha nám známých avarských titulů, dosvědčených u Turků a Mongolů oné doby a nyní ještě z mandžuštiny, a čínského původu, kde đutum (mandž. đutung) znamená "generální gubernátor provincie". Zdá se tedy, že tento jako první jmenovaný kníže Moravy pokračuje v tradici avarského státu.^{19/} O Svatoplukovi (Sevet Ma-

lik) praví arabský geograf Ibn Rusta, že je mocnější než su-bang (tj. župan) a su-bang je jeho zástupcem. "Tento král má v majetku kobyly, které dojí a jejichž mléko je jeho jedinou potravou".^{20/} Také slovo župan je avarského, tj. asijského původu. Máme je dovedeno z protobulharského nápisu z Nagy-Szent Miklóse a je dovedeno z mandžuštiny jako převzaté z čínštiny žuban z su-tan "písař, sekretar, kancelista" (funkce asi jako mongolské bičiatii).^{21/} Ze jmen avarských předních mužů zůstalo nevyvětleno Kocel, Kotzilis Konstantina Porphyrogenita, jinak psáno Chozil, Chezil, Chesilo (Conversio), Kocelū, Kocilū, Koceliū, Kučilovi (církevněslovanský)^{22/}, kde nejistota zápisu připomíná cizokrajné hláskoslovi. Zde lze etymologicky spojit buď s heřhalitským titulem kuvula, kujuia, které souvisí buď s tur. güllu, mong. küülüg "silný" nebo tur. güzül "krásný", kirgiz. közöl "pěkný, vhodný", nebo spíše s mong. qašila (což odpovídá osobnímu jméno staromongolskému Hažula z rodokmenu Čingischánova v mongolských hist. pramenech Tajné kronice Mongolů a Zlatém Souhrnu).^{23/} Takové avarské jméno u křesťanů Slovanů svědčí velmi těsnému soužití obojího lidstva. Nabož i Avari se přizpůsobili. Nasvědčuje tomu i jejich pokřesťanění, jímž teprve dokonale splynuli s obyvatelstvem nové své vlasti^{24/}, jak tomu svědčí i současné bádání anthropologické^{25/}.

Jak ze všeho zde uvedeného je vidět, je avarská problematika jedním z příkladů neustálých vztahů Východu k Západu v prostoru Eurasie a pro nás zvláště zajímavá tím, že tu jsou přesvědčivě dovedena slova čínské politické organizace i u nás v době ke konci I. tisíciletí naší éry.

P o z n a m k y

- 1/ Jména jako Avar a Tatar jsou kmenem i koncovkou dobře altajská. Avar z tur. av-"obkličovat" a znamená snad "kočovník"??/. Avarský chagan v Evropě se jmenoval Bajan, což je i nyníjší mongolština bajan "bohatý"; ve všech tureckých jazycích to slovo zní jen ba, pouze v protobulharštině asi znělo stejně jako v mongolštině, pravděpodobně je ještě v čuvaštině, která je pokračováním tureckého jazyka protobulharského, zachováno ve formě pujan (srv. Čuvašsko-ruský slovar, Moskva 1961). O vykladu slova Bajan v polemice mezi D. Sinorem, J. As., 1939, II, 548-551, a P. Pelliotem. Notas sur l'histoire de la Horde d'Or. Suivies de quelques noms turcs d'hommes et de peuples finissant en -ar. Paříž 1949, str. 232 a pozn. Formu Čbareis jsem našel v Ostiran und Zentralasien bei Ptolemaios, Geographia 6, 9-21. Inauguraldissertation... von Italo Ronca aus Acquapendente, Mainz 1968, str. 111. U André Berthelot, L'Asie Ancienne Centrale et Sud-Orientale d'après Ptolémée, Paris 1930, nelze je nalézt. - U Slovanů se nazývají Avari Čbri, srv. M. D. Priselkov, Troickaja letopis', Moskva-Leningrad 1950, str. 36, 56. Theophylacti, Bulgariae Archiepiscopi Historia Martyrii XV Martyrum, ed. Migne, t. 126, col. 198, obsahuje k r. 584-587 tuto zprávu: "Po uplynutí mnoha let vpadl barbarský lid zvaný

- Ombri z jižního klimatu do území města Tiberiopolis (Elonyciopolis v Dolní Moesii, nyní Varna v Bulharsku)... Když pak tento lid odtáhl, vnikl jiný velice divoký a hrubý lid místo nich, totiž tzv. Bulhaři, přišli z krajiny Skythie, kteří překročili pak Dunaj a žili těžký bic boží puštění na krajiny Západu. Neznají nic o jazyce Kristovu, avšak podle skythaské hlouposti se modlili a sluncí, že cí a ostatní souhvězdím..." Rozmanité zprávy o Avaroch a Bulhařích zpracoval A. Kollautz, Quellenbuch zur Geschichte der Avarer. Inauguraldissertation. Praha b.d. (asi 1942), nejnověji Denis Sinor, The Avars. A Syllabus. Indiana University Publications Uralic and Altaic Series, Volume 96, Bloomington 1969, str. 145-149, 97-102.
- 2/ Srv. o tom G.E. Grumm-Gržimačlo, Zapadnaja Mongolija i Urjanchajskij kraj, Leningrad 1926, str. 128, 177 (II. dílu), který uvádí, že výraz "hnyz" hraje roli i v jiných kmenových názvech, na př. Baškir, Buzjak, atd.
- 3/ Na př. jejich původní jméno kmenových Juzjülü (patrně k mong. juš osobní jméno Mugulju (k mong. Muguli), Gulichjo (mong. külüč), Gu-guj (mong. tonoqu) aj. U mnohých takových jmen připojoval čínský popisec oně dávne doby poznámku= "v jazyce dynastie Wei (to znamená) a pomohl pozdní době ve výkladu, např.: 8. chán Žuan-Žuanšú se jmenoval "Teulun a titulem Fugudun chan, což v jazyce dynastie Wei (tato dynastie byla nečínského původu) znamená "stálý" (srv. u ngurské fugnändu "hluboce", fugnän "hluboký, nesnadno uspokojen" atd. Takových žuan-žuanšských jmen je zachováno na 80. Texty týkající se žuan-žuanš jsou přeloženy v knize N. Ja. Bičurin, Sborník svědění o nárech obitavších v Srednej Azii v dřevně většine I (vyd. Moskva-Leningrad 1950), str. 184 nsl.
- 4) Jsou to historie Pei š', kap. 98, Wei šu, kap. 103. Týkají se let 391 až 556 n.l.
- 5) Srv. Tulišen's I-yü-lu Revised and Annotated. By Shun-ü Imanishi. 1964.-Narrative of the Chinese Embassy to the Khan of the Fourteen Tartars, in the years 1712, 13, 14 and 15; by The Chinese Ambassador and published, by the Emperor's Authority, at Pekin. Translated into the Chinese... by Sir George Thomas Staunton. 1821, Reprinted, Peking 1939.
- 6/ Srv. Gimpü Uchida, A Study of the Jou-Jan tribe: Asiatic Studies Honour of Toru Haneda, Tyoshi Kenyukwön (Kyōto University 1950), str. 157 n. Ze Avarů, o nichž Theofylaktos Simokatta se zmiňuje, že jsou Pseudo-Avari a vlastně spojením kmenů Šar a Čuni (Uarchenčiči) přišli ze západního Mongolska, je Grumm-Gržimačloví jasně zřetelné, že ještě dnes existuje chošur Šar-guni (viz Potanin, Očerki sev.-zap. Mongolii II, 23) v údolí řeky Telgir-mörenu, tj. téhož jména, jak si dávali některé oddíly Avarů v Evropě a které měli podle svých dávných chánů (?), l.c. 176, pozn. 3. Aristov, Zаметки по этническому составу тюркских племен i народностей, Зивага Старина 1896, vyp. III i IV, 310, byl mínění, že Avari, kteří přišli do Evropy, tvořili část národa Türgešü. Türgešský národ se skládal ze dvou kmenů: Lukri a Čerňi. Srv. L.N. Gumilev, Drevnie Tjurki, Moskva 1967, str. 356, tito byli "černí", oni "žlutí". Také Čingischánovi Mongolové byli původně, podle čínských letopisů a cestovatelů oně doby, "černí" Tataři, vedle nichž existovali "bílí" Tataři. Zdali se tu jedná o rozdíly anthropologický podměrný, není jisté, neboť označení "bílý" a "černý" mají ve východoasijské symbolice barev zcela jiný význam než u nás. Podle zpráv čínských letopisů (viz Bičurin l.c.) ovládali Žuan-žuanš v podstatě "Velkou písčitou step" (tj. Gobi na území Mongolské lidové republiky), údolí pramenů řeky Ili, Džungarsko s vyloučením Tarbagataje, stepní část pohoří Altajn nuru, Čengaj, údolí pramenů Se-lengy, východní Čalchu, oba sklony Velkého Činganu, řeku Liao a stepní prostory mezi řekami Liao a Sungari (tzv. Mandžuská). Srv.

- též poznámku 7 v rus. překladu Theofylakta Simokatty, str. 196.
- 7/ To je mínění Fr. Dvorníka, Byzantská Velká Morava, str. 151 ve sborníku Ríša Velkomoravská. Sborník vědeckých prací, 2. vyd. Bratislava 1933, i jiných.
- 8/ Srv. O. V. Kudrjavcev, Issledovanie ja po istorii balkano-dunajskich oblastej v period Rimskoj imperii i stati po obščim problemam drevnej istorii, Moskva 1957. V kap. Problema periodizacii istorii rabovladal českiego občestva, l.c., str. 298 čtème: "6. období (3.-5. stol. n.l.) je obdobím krize otrokářského řádu, obdobím formování feudálních vztahů. Prvobytné kmeny, které jsou v stadiu rozkladu prvobytné občinného zřízení, zvláště kočovné, se dávají do pohybu a začínají ničit staré otrokářské řády Řím a Čínu... v Evropě germánské, sarmatské a slovanské (Kartagénští kmeny, v Asii Heftthaliti, Zuan-zuani (Avari), Sjanbi...". Že nejde ve styku Avarů a Slovanů o nějakou "turkotatarskou porobu", jak to myslil kdysi Peisker a jak se tomu bránil J. Janko, O pravěku slovanském, Praha 1912, passim, i jiní, o tom svědčí mj. i zmínka byzantského historika VI. stol. Ménandra o vznešeném a mocném Antovi Mezamirovi, kterého se báli Avari, protože měl na Anty velký vliv; vůdce Slovanů Dobrit odpověděl Avarům, když vymáhali dan, že není síly, která by byla s to přimst Slovary, aby se někomu podrobili; už koncem 6. stol. existoval velký vojenský svaz Dulebu s knížetem v čele, který se rozpadl pod úder Avarů, srv. B. D. Grekov, Kljevskaja Rus', Moskva 1949, 289, 308, 316, 373, čes. překlad Praha 1953, str. 296, 316, 325, 385. Jan Filip, Pravěké Československo, Praha 1948, str. 323, praví, že pro avarské panství v Čechách není přesvědčivých archeologických dokladů; Hans Preidel napsal k této otázce dvě pojednání: Ein avarischer Fund aus Böhmen, Sudeta Bd. III, 1935, a Zur Frage des Aufenthaltes der Awaren in den Sudetenländern, Südostdeutsche Forschungen, München 1939, a ještě Awaren und Slaven, ib. 1951.
- 9/ Srv. Alfred Kollautz, Die Schichtung in einer Nomadenherrschaft. Sonderdruck aus Saeculum V. Heft 2, S. 129-178. Zde se již mluví o avarské kmenové konfederaci (podle syrské listy hunských národů k r. 555), která patrně obshovala Unugury (Bulhary), Kutrigury, Saragury, Sabiry, Akatziry, Itinary, Versily a Abde (část heftthaliti). Mezi hodnotiteli avarské říše byl po kaganovi nejpředevšímším tušan, pak přišel Jugurus (= ujgursky Jugruš), tarhan. Víme o devaterém valu kolem avarských sídlišť (Monachus S. Galliensis, Gesta Caroli, 1, 2 cap. 1) a o devíti částech avarské říše (upozornil na to už Johann Christian von Engel, Geschichte des alten Pannoniens und der Nebenländer des Ungarischen Reiches, Allgemeine Welthistorie, Teil 49, 3 (Bd. 15, 3), Halle 1797, str. 256 sl. : "Můžeme mít za to, že síla avarského chanátu v době Karla Velikého spočívala na devíti podchánech nebo divišních generálech a guvernérech jednotlivých území, jejichž sídla se nazývala kruhy, jakož i byl hlavní kruh rezidenční chaganovou". Jsou tím míněny tzv. avarské hringy se stálov posádkou, lat. zvané munitiones (slovo hringus připomíná sice germánské Ring, ale patrně souvisí toto pojmenování s avarským názvem věci, přibuzným s mong. kirijen, novomong. chüré "kruh, ohrada, ležení", též "velký buddhistický klášter". Rezidenční avarského kagana byl patrně hring v nyn. Györu (staromadž. györ "kruh"), neboť sem vedl r. 791 Karel Veliký svůj hlavní útok proti Avarům, nebo u Szentese, místa dalších jsou archeologům rovněž známa, na našem území to byl hring Dévín - Nová Ves a Staré Zámky u Brna.
- 10/ Srv. str. 35, 144, 145, 147 v rus. překladu Theofylakta Simokatty.
- 11/ Srv. Arnulf Kollautz, Der Schamanismus bei den Awaren, Reprint from Palaeologia Vol. IV, No 3/4, 1955, Osaka, Japan, str. 285-295. Lászlo Gyula, Etudes archéologiques sur l'histoire de la société avars, Arch. Hung. 34, 134-144. Vrchní šaman Bajanův je nazýván Byzantinci

- Bokolabra, což Theofylaktos Simokatta překládá "magos" a "kněz", i.c. 35 sl., slovo se vykládá jako bögü mong. "čaroděj, mudřec, prorok" a (u Potanina, Tangutsko-tibetskaja okraina Kitaja i Central'naja Mongolija, 1, 367 nsl.) chulabyr (roku 1893!), což je označení šamana, no případě bo = beg "velitel", t.e. "vrchní šaman".
- 12/ Podle Maurikiových Strategika, podrobně probráno u Kollautze, Juellenbuch. Maurikios byl vydán v Uppsale 1664.
 - 13/ V Monumenta Germ.Hist., Epistolae Wisigothicae III, p.677.
 - 14/ Ochod Zuan-Zuan na západ předpokládají a vykládají i novodobí křesťanští historikové s.r.v. o tom N.V.Kjuner, Kitajské izvestija o narodach Južnoj Sibiri, Central'noj Azii i Dal'nego Vostoka, Moskva 1961, str.325 sl. O názvu Kitaj, Kitaj-Borjigin, Kitaj-Jürkin, Kitaj-jorolas a Chionitai viz v knize P.Poucha, Die Geheimen Geschichte der Mongolen als Geschichtsquelle und Literaturdenkmal, Praha 1956.ČSAV. Tito Chioniti jsou jakožto Khvon zmíněni v Bahman Jaštu II 49, s.r.v. Bayley, Iranian Studies, BSO. VI, 1932, str.945 nsl., a dělí se prý na "červené" a "bílé". Podle Baltholomae, Altiranisches Wörterbuch, str.1858, jsou hjaona zmíněni ve dvou jastech.
 - 15/ N.A.Baskakov, Tjurkskie jazyki, Moskva 1960, přidatí bulharský, chazarský, čuvašský jazyk za příbuzné jazyky západohonské větve tureckých jazyků, podobně ve Vvedenije v izučeni je tjureckich jazykov, Moskva 1962; v knize Jazyki narodov SSSR. Tom vtoroj.Tjurkskije jazyki, Moskva 1966, str.15 čtame:"Jazyk Avarů (a Bulharů, Suvarů, Sabirů, Chazarů) náležel k bulharské skupině západních tureckých jazyků".
 - 16/ Středověcí spisovatelé všichni pokládají Avary za příbuzné Bulharům (cařihradský patriarcha Mikuláš v dopise bulharskému knížeti Simeonovi, Genesisios).
 - 17/ Bohatá literatura předmětu je uvedena u Kollautze l.c. a stále se prohlubuje v pracích učenců československých a maďarských; uvádět je by zabralo mnoho místa.
 - 18/ S.r.v. na př. rejstřík ke slovům jazyků turkotatarských, str.864 v Machkově etymologickém slovníku jazyka českého, 2.vyd., Praha 1968.
 - 19/ K avarské hodnotní tutandus, tudun je bohatá literatura od avarské doby k dnešku, viz Již zde výše pozn. 9. S.r.v. dále Edouard Chavannes, Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux, St.Petersbourg 1903, str.21,24,29,30,52,57,113,141,164,263,264, z čehož vyplývá, že tudun byl zástupcem chaganovým, hlídal odvádění daní chaganovi, turečtí tuduni byli v Karasaru, Taškentu, Chami, Řek Theofanos byl r.711 tudunem, representantem chazarského chagana. Také v runovém nápisu starotureckém v čest Mogilän-jana (683-753) v dolů řeky Orhonu, 60 km. severně od buddhistického kláštera Erdeni-dzü (na místě hlavního města Kara-Korumu) v Mongolské lidové republice, č.40, str.22 textu u S.E.Malova, Pamjatniki drvenatjurkskoj pis'mennosti Mongolii i Kirgizii, Moskva, 1959, je uveden jazyk tudun Jamtar. A.v.Gabain, Alttürkische Grammatik, Leipzig 1950, str.345 překládá tutung (t.j.tudun z čin. tu-thung) "Zivil-Gouverneur" (tü.vali). Plno tutun lze najít u Bičurina l.c. Také v chazarštině je zachováno slovo tudun (s.r.v. strus. turunove) podle materiálu S.M.Sapšala, Chazari i ich jazyki, s.r.v. Baskakov, Vvedenije, týž, Tjurkskije jazyki, str.32 nsl. Místo týkající se Mojmira zní: "Eugenius episcopus servus servorum dei Rathredo sancte Favianensis ecclesie... simul etiam Tutundo nec non Mojmoro dicitur et optimatibus exercitibus que plebs hunie, que et AVARIA dicitur atque Moravia...", a je v psaní papeže Eugena II., falšovaném r.824 pasovským biskupstvem (Urkundenbuch des Landes ou der Enna, Ed.2, Wien 1856, str.700, E.L.Dümmler, Pilgrim von Passau und das Erzbistum Lorch, Leipzig 1854, str.115). Etymologium Magnum praví "Tuduni jsou

- místodržící Turků", slovo je obsaženo v soudobých annálech Bertinianových k r.795, Einhardových k r.795, Fuldských k r.795/6 atd.
- 20/ Srv.L.Niederle, Věstník České společnosti nauk, Praha 1909.
- 21/ J.Janko, O pravěku slovanském, str.32, uvádí literaturu ke slovu župan (Braumann, O.Hauer: pán?), ale zdá se mu být "původu pozdějšího, avarského teprve a bulharského". A skutečně je dosvědčeno z protobulharštiny v zápise ZOAPAN, srv. St. Mlaženová, Tomsenoviati opitů za převodů najdumija nadpisu na starobulharskoto sukrovišče otů Nagy-Szent-Miklós. Spisanie na Bŭlgarskata akademiija na naukitě knigs XXXV (19), 1926, str.61-79, viz Slavica VII, 1928-9, 191-2, Vilj.Thomsen, Une inscription de la trouvaille d'or de Nagy-Szent-Miklós (Hongrie), Historisk - filologiske Meddelelser I 1, Det Kgl.Danske Videnskabernes Selskab 8,28. Mandžucké žubhan z čin. "Schreiber, Aktuar, Kanzlist" (Erich Hauer, Handbuch der Mandschu - sprache III, Wiesbaden 1955, str. 662); nřin. žufang "(russe.) kabinet" (B. Islenko, Opyt kitajsko-russkogo fonetičeskogo slovarja, Moskva 1957, str. 182a).
- 22/ Srv. Miloš Weingart, Pribina, Kocel' a Nitra v zrkadle prameňov doby cyrilometožejskej ve sborníku Říša ve Kkomoravská, str.319 nsl.
- 23/ Hefthalitaká slova u Hultzsche, ZDMG.69,1915, str.176, Sten Kononov, SBAW.1916, str.799, Boyera, JAS.1900, str.554. Kuzula je též kuzaršské osobní jméno tureckého původu, původně titul, první Kadprisaes je jmenován Kozulo, Kozola v řeckých legendách na mincích, Kujula, Kujula v písmu kharoštiní a Louis de La Vallée Poussin, U Inde aux temps des Mauryas et des barbares, Grecs, Scythes, Parthes et Yuetchi (Histoire du monde VI), Paris 1930, str.304 připomíná, že "le j ou y correspond au j français ou à une aspirante entre z et r". Jméno Mačula, TKM § 45, odpovídá mong. qašila ve Zlatém Souhrnu (Altan Tobči) a odpovídá zcela, vysloveno slovánskými hláskami, našemu Kocelů.
- 24/ Pokřestění Avarů začíná v době bojů s Franky, měl na něm zájem Alkuin, viz Kollautz l.c.
- 25/ Srv. zvláště P.Lipták, Zur Frage der anthropologischen Beziehungen zwischen dem Mittlern Donaubekken und Mittelasien. Acta Orientalia Ac. Sc. Hung. V, 1955, str. 371-372, aj. - Mongolští vědci současnosti též uznávají žuan-žuaný za hodny bádání jakožto jedny ze svých předchůdců v hranicích nynějšiho Mongolska a proto jim jsou věnovány kapitoly v jejich vědeckých knihách, srv. Eügd Najrandach Mongol Ard Ulsyn tüüch, Ulaambaatar 1966, kap. Žužany chaant uls, str.85-88; Bŭgd Najrandach Mongol Ard Ulsyn tüüch, gurvan boti, Tergŭdn boti. Nen ertnees XVII žuun, Ulaambaatar 1966, str. 110-118, kde je i kapitola o žužanské kultuře, str. 117 nsl.

DIE AWARISCHE PROBLEMATIK

Die awarische Problematik bildet einen speziellen Fall der Beziehungen des Ostens (Kulturkreis China) zum Westen (Kulturkreis Eurasien-Balkanhalbinsel) im Zeitraume des I. Järtausends u. Z. Im Laufe der Erforschung der Stammes- und Staatenbildungen an der nördlichen Grenze Alt-Chinas hat es sich ergeben, dass die von den chinesischen Geschichtsschreibern der nördlichen chinesischen Dynastien Zou-Zen oder Zuan-Zuan genannte Völkerschaft (resp. Stammesverband) den Apar der alttürkischen runischen Inschriften der nördlichen Mongolei und den Laroi und Avari der griechischen und lateinischen Quellen, den Obri der Slaven entsprechen und diese jene zu ihren Vorfahren zählen und dass diese eurasiatischen Awaren einen Stammesverband, zusammengesetzt aus türkisch sprechenden Stämmen mit einer mongolisch sprechenden Oberschicht, bildeten, dessen Einverleibungsprozess in den osteuropäischen Geschichtsverlauf man Jahr für Jahr seit dem Zeitpunkte seines Erscheinens im Gesichtskreise Europas bis zu seinem Verfall und zu seinem Untergang in der osteuropäischen Umgebung verfolgen kann. Die Awaren in Europa haben zur Ausbreitung der Slavenvölker auf der Balkanhalbinsel und in Mitteleuropa im wesentlichen beigetragen, obwohl sie nicht der einzige diesbezügliche Faktor sind, und auch den Einfluss der Macht Ost-Roms im Donaubecken, zusammen mit den ihnen artverwandten Bulgaren, verringert. Das Grogamährische Reich bildet eine Art Fortsetzung der awarischen Staatsbildung. Der Einfluss der Awaren ist da kulturell (Svatopluk liebte Stutenmilch zu trinken wie noch jetzt die Mongolen es tun) und sprachlich fühlbar (Mojmir wird von den Franken tutandus -letzten Endes ein von den Völkern altaischer Sprache aus den Chinesischen entlehnter Titel genannt, von den Protobulgaren und wieder aus dem Chinesischen ist das Wort und die Funktion des Zupan entlehnt, Kocel, der Beziehungen zu den Slavenaposteln Konstantin-Kyryllos und Methodios hatte, hat einen awarischen, d. h. mongolischen oder altaischen Namen (- der Sachverhalt und die Etymologien werden in den zahlreichen Anmerkungen an Hand bibliographischen Angaben dargelegt).